

Иван Г. Келемен

Центар за испитивање намирница
Змаја од Ноћаја 11, Београд

Ivan G. Kelemen

Centre for Food Quality Research
No. 11 Zmaja od Noćaja, Belgrade

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ СТАРИХ ЗАНАТА СА ПОДРУЧЈА БЕОГРАДА (8)

АПСТРАКТ: У раду су приказане граверска и кројачке радње на подручју Београда. Граверски и кројачки занат, за разлику од многих других старих заната, су веома заступљени, али не у смислу неговања традиционалних метода рада. У кројачким радњама данас се углавном врше поправке конфекцијских предмета, док је граверски занат у највећој мери дигитализован (дизајн на рачунарима), а гравирање директно са рачунара обавља се ласерски или CNC машинама. Производи и услуге наведених занатских радњи и даље су веома цењени, и поред тога што је тржиште преплављено јефтиним конфекцијском индустријском робом.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *стари градски занатлије, Београд, биографије занатлија, радионице, алати и прибор, производи, гравер, кројач*

BELGRADE'S CRAFTS AND CRAFTSMEN'S BIOGRAPHIES (8)

ABSTRACT: The paper presents the engravers' and tailors' workshops in the area of Belgrade. Unlike many other traditional crafts, engraving and tailoring are still very present today, but not in the sense of cherishing traditional methods. Tailors' workshops usually offer clothing repair services, while the craft of the engraver has now been largely digitised (design on the computer), hence the engraving is carried out by the computer controlled laser or CNC machines.

The products and services of the mentioned craft shops are still highly respected, despite the fact that the market is flooded with cheap ready-made industrial goods.

KEYWORDS: *traditional urban crafts, Belgrade, craftsmen's biographies, tools and equipment, products, engraver, tailor*

Модерно доба је скоро потпуно истиснуло занатске производе и услуге из потреба савременог потрошача. Оштра и често неравноправна конкуренција индустријских производа проузроковала је изостанак тражње, који прети опстанку традиционалних заната. Тако неповољно стање у којем се налазе занатлије није изазвано само променом укуса потрошача, ценама и неприлагођеношћу савременим тржишним захтевима већ су и недовољна брига друштва и недостатак одговарајуће подршке државе допринели изумирању традиционалних занатских вештина и затварању многих занатских радњи.

У ужем градском језгру Београда, до данас су опстале углавном занатске радње чији се производи, захваљујући квалитету израде и породичној традицији, увек осавремењују у складу са актуелним трендовима.

У раду је предност дата занатима који су данас на подручју Београда прилично ретки и заступљени само мањим бројем радионица, а то су: граверски и кројачки. Граверски занат са ручном израдом је у ери компјутерских ласерских машина у великој мери потиснут, али је и даље незаменљив за украшавање ексклузивних производа, нарочито код лимитираних серја: оружја, новчаница, у златарству-јувелирству и часовничарству. Класични кројачки занат, услед енормне експанзије конфекцијске индустрије, уз драматично снижење цена одеће, је у великој мери маргинализован. Уочава се да је мањи број кројачких радњи успео да очува традиционални занат окретањем ка уникатним одевним предметима, скупљим од индустријских, који су самим тим постали и ствар престижа. Велика већина кројача данас се углавном бави поправком одеће.

ГРАВЕРСКИ ЗАНАТ

У оквиру граверског заната обавља се гравирање слова и разних гравура, и то ручним или машинским путем.

Реч гравура потиче од француске речи *gravure* = урезати, резбарити.

Гравирање је мануелни, механички или фотоелектрични поступак, који се састоји од урезивања цртежа или писма у метал, камен, стакло или пластичну плочу помоћу прикладног граверског алата. Ручно гравирање спаде у врло старе занате и јавља се на самом почетку људске цивилизације.

Вековима је граверски занат био у нераскидивој вези са уметношћу. Гравура је требало да пренесе одређену поруку и да буде лепо графички обрађена. Сви који су се бавили овим занатом имали су смисла за уметност. Најраспрострањеније је ручно гравирање оружја, накита, плакета, пехара, натписа, а најцењеније је код израде новца.

Длето је алат који се користи за резбање или гравирање. Састоји се од челичне оштрице углавнене у држач.¹

Према облику оштрице разликују се: ножаста, леђаста, пљосната и назупчана длета и зашиљена длета-удубљивачи. Ножасто длето је уско, троугласто, с оштрицом попут ножа. Леђаста длета су заобљена, са заобљењем на оштрици. Пљоснато длето је четвороугаоног профила, с равном оштрицом. Резбарско длето је тако да је обликом и величином оштрице и дршке прикладно за урезивање цртежа (гравура). Заобљено длето је полукружног профила, са заобљеном оштрицом.

¹ О граверском занату, по исказу Милана Јовановића, власника граверске радње „Милан М. Јовановић“.

Осим длета, у ручној гравури се користе и граверска кугла, шпиритусна лампа, камен за оштрење длета (тип арканзас).²

Машинско гравирање пантографима настало је у другој половини XIX века, а пуни процват је доживело у првој половини XX века, када је знатно потиснуло ручно гравирање, као што ће и њега крајем века потиснути нумеричко CNC (*Computer Numerical Control*) гравирање.

АРХИВСКА ДОКУМЕНТАЦИЈА О ГРАВЕРСКОМ ЗАНАТУ

У грађи о занатима Историјског архива Београда, за период од почетка XX века могу се наћи документа о граверском занату, при чему се најранија односе углавном на полагање мајсторских испита. Таква је молба упућена Занатском еснафу града Београда од стране мајстора Ђорђа Миладиновића, гравера, за полагање мајсторског испита његовог ученика Светозара Недељковића, послата 11. априла 1914. године.³

Граверски мајстор Миша Голдстеин, из Чика Љубине улице 18, према архивским документима из 1927. године, био је представник гравера града Београда на Сајму занатства у Минхену.⁴

У *Адресару Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца* из 1929. године, у списковима делатности у граду Београду, наведене су три граверске радње.⁵

У Историјском архиву Београда постоји документ из 1939. године, којим се Милану Лазовићу издаје одобрење за отварање граверске радње у Београду јер поседује диплому о положеном мајсторском испиту из граверског заната у Панчеву, под бр. 22/200, од 15. априла 1936. године.⁶

Архивска документација не пружа податке о Милану М. Јовановићу, као ни о његовом мајстору Вилку Плахуту.

ГРАВЕРСКА РАДЊА „МИЛАН М. ЈОВАНОВИЋ“

У Његошевој улици број 6 налази се самостална граверска радња „Милан М. Јовановић“.

Њен оснивач је Милоје Јовановић, рођен 31. августа 1930. године у Ваљеву. Милоје је основну школу и гимназију завршио у Ваљеву. Након Другог светског рата отишао је у Војно-индустријску школу при фабрици „Крушик“ у Ваљеву, у трајању од три године. Тада је савладао рад на разним машинама и алатима. По причи Милоја Јовановића, мајстори који су их надгледали тада су откривали скривене склоности сваког питомца и усмеравали га на одређени тип заната. Они су проценили да, осим квалитетно одрађеног машинског рада, Милоје има и уметничку црту, тј. дар за цртање, због чега су га усмерили на граверски занат. Мајстор који је био одређен да га учи граверском занату био је Вилко Плахута. По причи Милоја Јовановића, његов мајстор био је врхунски ручни гравер и педагог. Задатак

индустрију, обрш, шривину и њољивреду, Београд, 1929.

6 ИАБ, Удружење занатлија за град Београд у срезу Београдском, од 1935. до 1943. године, Књига мајсторских испита од 1935. до 1943, кутија 98.

2 Богољуб Белић, *Уцбеник резбарије* (Београд: „Змај Јова“, А. Терзића, 1933).

3 ИАБ, Удружење занатлија за град Београд у срезу Београдском, од 1912. до 1927. године, Књига мајсторских испита од 1912. до 1914. и од 1919. до 1927, кутија 96.

4 Исто.

5 *Адресар Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца за*

Слика 1. Милан М. Јовановић испред спољног излога своје радње
Figure 1 Milan M. Jovanović in front of the window of his store

који је добио од њега био је да црта слово А. Цртао га је шест месеци и три дана. Тада му је мајстор рекао да је доста цртао слово А и да започне слово Б. То му је, како каже, побудило сумњу да ће икада стићи до краја абецедe. Мислио је, али то никада није рекао мајстору. Веровао је да мајстор зна шта ради. Тако је и било. Слово Б и остала слова абецедe цртао је још неко краће време. Мајстор му је на тај начин извежао руку, усадио стрпљење и жељу да тежи савршенству. Током школовања је савладао технике ручног, машинског, електро и хемијског гравирања. Занатску школу је завршио као најбољи у гравирању, од 32 питомца. Уочи полагања завршног испита, мајстор га је саветовао да не остане само у једној фабрици

већ да, док је пун снаге, обиђе што више средина и практично научи како се у њима ради. Након завршеног испита отишао је у фабрику ИКЛ (Индустрија котрљајућих лежајева) у Земуну, 1950. године, у којој је највише правио жигове за куглагере. Потом се вратио у Ваљево и наставио да ради у фабрици „Крушик“, све до 1956. године, када је отишао у Ужице, у фабрику наменске индустрије „Први партизан“, у којој је остао два и по месеца. Ту је највише гравирао кућишта за упаљаче, од којих су многи завршили у рукама тадашњих истакнутих политичара. Потом се поново вратио у фабрику „Крушик“, где је усавршио израду шаблона. После тога је краће време радио у фабрикама ИКЛ и Телеоптик.

Слика 2. Милоје Јовановић за радним столом
Figure 2 Miloje Jovanović at his worktable

Слика 3. Милоје Јовановић у радионици
Figure 3 Miloje Jovanović in his workshop

На наговор пријатеља, почео је да ради гравуру златног накита. Милоје је кратко време радио у предузећу „Алатница“, које се налазило у Улици Димитрија Туцовића у Београду. У „Алатници“ је тада радио чувени београдски ручни гравер Васе Ис-ајев. Потом је отишао у предузеће „Јувела“, у коме је 11 месеци замењивао колегу на боловању. Ту је гравирао накит, пехаре и часовнике. По повратку колеге, услужно је радио за „Јувелу“ још 22 године, као и за друга предузећа, и то у статусу слободног уметника који се бавио уметничком гравуром. Милоје је 1969. године од Општине града Београда добио могућност да у свом стану, у Његошевој 38, отвори локал. Затим је 1971. године добио локал у „Градићу Пејтону“ на Врачару, у коме је био током

кратог периода, а затим је отишао у Улицу Божидара Ације 23, где је боравио све до 1976. године, када се преселио на данашњу локацију.

У овом локалу је пре тога била фирма „Азбест“ из Плоча. Милоје је обучио шест ученика. Његов син Милан рођен је 1969. године у Београду. Завршио је основну и две године графичке школе, смер графички. Током школовања, практичну наставу је похађао у предузећу „Морава“, а ван наставе је код оца усавршавао технику ручне гравуре. Милан је занатску диплому из граверског заната стекао 17. јуна 1988. године, у Центру „Милан Ракић“ у Београду. По одласку Милоја у пензију 1992. године, граверску радњу води Милан. Након пензионисања, Милоје је наставио да ради

Слика 4. Милан М. Јовановић током гравирања
Figure 4 Milan M. Jovanović working at his engraving

са сином у радњи, све до смрти 14. децембра 2016. године.

У значајније послове ове занатске радње данас спада и сарадња са „Импом“ из Земуна, у оквиру које се ручно гравирају сабље које се уручују најбољим официрима по завршетку академије. Милоје је гравирао предмете који су били поклањани цару Хајле Селасију (Етиопија), председнику Сукарну (Индонезија), Насеру (Египат), Ахмеду Бен Бели (Алжир) и другима. Значајни посао је и гравирање награде Добричин прстен, који се традиционално додељује најистакнутијем глумцу.

У граверској радњи „Милан М. Јовановић“ је настављено неговање породичне традиције ручне гравуре, што је чини јед-

ном од ретких које се могу сматрати чуварем овог старог заната.

КРОЈАЧКИ ЗАНАТ

Кројачки занат обухвата израду и поправку одевних предмета. Као алат за ручно шивење користе се: игла, напрстак, маказе, шиљак, креда, сантиметар, лењир, сто за шивење и шиваћа машина. У прибор за пеглање спадају: гладило (пегла), крпа, квасило, мали и велики јастук, даска и сто за глачање. У кројачком занату су врло битни и јастуче за пробу и кројачка лутка.

Јастуче са чиодама служи кројачу приликом пробе одела, а ставља се на леву руку. Израђује се од плиша и метала.

Кројачка лутка је помоћно средство на коме кројачи врше пробу одела. Лутке се

израђују од разних материјала, као што су: картон, жице, трске итд., а споља се облажу сатеном, папиром или неком пластичном масом. Праве се у разним величинама: за децу, средње и пуне особе, а највише се употребљавају оне из средње групе јер одговарају свим величинама. Лутке могу бити и на расклапање.

У току стручног образовања, кројачки мајстор и ученик морају да се у најосновнијим цртама упознају са анатомијом човековог тела.

У кројачком занату се најпре учи како се држе игла, тело и предмет за рад. Практична обука обично почиње везивањем десног и средњег прста и напрстка. Циљ везивања прста је да се навикну руке и прсти на спретно држање игле и напрстка. Када се то савлада, на комаду тканине се вежбају све врсте бодова, којих има 12.

Особа која је савладала ове бодове почиње да помаже старијим радницима и мајсторима при раду. На почетку обично пикирају платна (костуре), пикирају доње оковратнике, ушивају дугмад, плету рупице и од вате праве рамене подметаче.

Игла се држи десном руком између палца и кажипрста, а напрстак се ставља на средњи прст. При раду, напрстком се врши притисак на иглу, која лако и у ритму пролази кроз тканину, па се затим враћа руком у првобитни положај. Иглом се равномерно понављају убоди, покретима усправно горе и доле. Код кројача, држање тела и седење при раду захтевају посебно знање и умешност. Обавезно се усправно држе горњи део тела и глава. Тело се не сме много савијати, већ се само глава мало спушта унапред, а ноге се стављају једна преко друге. Скројена тканина се ставља преко колена, левом

руком се врши притисак на њу, а десном руком, иглом и концем потребна пробадања (шивење). При шивењу се употребљава више врста бодова, већ према захтеву посла, пошто је за сваки рад, сваки шав и поруб потребна најподеснија врста бода. Бод је начин на који се игла са концем провлачи кроз тканину или се конач обавија.

Тако добијамо различите врсте бодова:

- Прошивање (фирцање) је почетни бод који се употребљава код кројења по мери, за прошивање скројених делова одеће. Овај бод је универзалан. Користи се при шивењу костура, поставе, рукава, рубова и оковратника.

- Напутни бод служи за обележавање или маркирање страна на скројеном делу одеће.

- Пикирање је врста бода при изради ревера, поруба, костура и доњих оковратника на капутима. Од правилне употребе ове врсте бода зависи и правилан пад ревера.

- Коси бод служи за пробе и поставе, као и за поставе на рукавима. Много је боље да се изводи ситније.

- Ивични бод (опшивање) се употребљава код свих шавова и рубова по скројеном делу одеће.

- Крстасти бод (преплет) се користи за учвршћивање доњих оковратника, манжетна на панталонама и за причвршћивање разних украса, нарочито код тканина које се лако осипају.

- Ланчани бод се употребљава код разних везова на народним ношњама, као украс на женској одећи.

- Бод за бодом се ретко користи јер се замењује машином. Он служи за састављање шавова, ушивање рукава и разних других делова одеће.

- Штосовање се изводи код шавова, где није пожељно да се виде.

- Штоповањем се сва оштећена места на одећи могу поправити тако да се она потом више не примећују. Код памучних и свилених тканина извлачи се влакно за удевање на оштећеним местима. Примена овог бода захтева велико знање и стрпљење јер се изводи на принципу ткања.

- Бод за прошивање рубова (дурхнад) замењује раније штеповање машином по рубу. Његова добра страна је што учвршћује спољне ивице руба, при чему се ранији штеп не види.

- Навијајући бод се употребљава за опшивање шавова и плетење рупица.

Плетене рупице се најпре обележавају на предмету на коме се раде и одређује се њихова дужина. Затим се пресеку маказама или зубима, па опшију опшивеним бодом. Рупице се не секу све одједном, већ једна по једна, због осипања тканине. По опшивеној рупици се увлачи воштани гајтан по дужини, да би рупица била чврста, а затим се плете навијајућим бодом. При сваком потезу конач се вуче усправно навише, тако да рез од рупице пада равномерно. На крај сваке рупице ставља се једна петља, која се обавија концем, а служи за учвршћивање рупице. У другу врсту спадају опшивене рупице, које се израђују од исте тканине, а могу бити комбиноване и са другим материјалом.

Правилно одабирање и постављање дугмади на одећи је важно јер, осим практичности, мора да задовољи и естетску страну.

Сваки рад при шивењу је бржи и ефикаснији ако се употребљава шиваћа машина.

Изучавање рада на машини врши се поступно. Најпре се учи правилно окретање, посебно доњег, а посебно горњег точка, па онда целе машине. Када се седне за машину, обе ноге се стављају на папучу, затим се десна нога избаци мало напред и ногама се врши притисак на папучицу. Пре овога, десном руком се из рада искључују игла и чунак, и то помоћу малог виска (шрафа) на горњем точку машине. Ова направа служи да се иглењача ослободи рада, док се горњи точак покреће и конач намотава. То се чини зато да се игла не би сломила приликом неправилног покретања точка. Пошто је постао слободан, горњи точак се десном руком покреће према себи, а ногама се врши притисак на папучу и тиме оба точка стављају у покрет. Приликом окретања точка увек се пази да се не окрене унатраг, јер од тога зависи правилан рад игле и чунка. Ове вежбе се понављају све док се не изучи правилно покретање точка и машине. Потом се поставља игла, из које се претходно извлачи конач, па се испод ње поставља комад тканине, спушта се папучица и отпочиње рад на машини. Кад се научи правилан рад на машини, започиње шивење на њој.

Сваки део одеће биће добро скројен ако су све мере правилно узете и при кројењу тачно пренете на шаблон и тканину од које се одећа израђује. Важно је знати и од каквог се материјала одело кроји и шије, затим како се он понаша при раду: да ли се скупља или мења боју итд. Тканине од чисте вуне и вештачких влакана пре кројења треба изглачати врелом пеглом преко мокре крпе, а потом оставити да се осуше и тек онда кројити.

Цртање и кројење треба да се изучавају поступно, како би временом особа која учи

занат створила машту и моћ запажања о грађи и структури тела различитих наручилаца, што служи као база за успешно савлађивање заната и кројачке вештине. Црте (линије) су један од важнијих елемената при цртању кројева јер се помоћу њих изводи и само цртање, тј. кројење. При цртању великих цртежа употребљавају се: оловка, креда, сантиметар, гума и кројачки лењир, а код смањеног цртежа: оловка, перо, гума, лењир и кривулар. Оловком се изводе велики и мали цртежи. При узимању мере кројачи употребљавају два основна начина, а то су: директан и индиректан начин, тј. дељење узраста човековог тела. Циљ ових начина је да кројачу пружи потребне мере за правилан нацрт кроја. Разлика између њих је у томе што се код директног начина добијају мере директно са особе, а код индиректног половина мере груди. Код узете мере је основна њена тачност. Тачно узета мера омогућава кројачу да избегне немиле грешке, које обично доцније открије током првих проба. Мере се узимају по телу особе (наручиоца) без затезања сантиметра. Особа којој се узима мера треба да скине капут и стане природно, мирно, са рукама опуштеним уз тело. За доње капуте мере се узимају преко џемпера или прслука, а за горње преко одела.⁷

АРХИВСКА ДОКУМЕНТАЦИЈА О КРОЈАЧКОМ ЗАНАТУ

У документацији Историјског архива Београда нађен је већи број података о кројачком занату на подручју Београда од почетка XX века.

⁷ Петар Вуковић, *Слџручно кројење мушке одеће* (Београд: Завод за издавање уџбеника Народне Републике Србије, 1962).

Из 1912. године потиче документ којим се кројачу Тодору Елаковићу одобрава отварање приватне кројачке радње у Београду, а на основу мајсторског писма Удружења занатлија за град Београд, бр. 65, од 7. априла 1912. године.⁸

У *Адресару Краљевине Срба, Хрваџа и Словенаца*, у делу о Београду, кројачки занат је подељен на кројаче, којих је било 199, кројаче за даме, којих је било три, и кројачице, којих је било 87.⁹

У Историјском архиву Београда постоји документ из 1930. године, којим кројач Ханс Мартион потврђује Удружењу занатлија за град Београд да је од 15. фебруара 1930. до 2. марта 1933. године код њега кројачки занат учио Стеван Марковић.¹⁰

У архивској грађи Београда налазе се подаци о оснивачима данашњих кројачких радњи који су обрађени у овоме раду. Тако се помиње да су Михајло Машутковић и Петар Вуковић отворили ортачку кројачку радњу у Дечанској 1-3.¹¹

КРОЈАЧКИ САЛОН „МАРТИНОВИЋ“

У најужем гадском језгру Београда, у Косовској улици број 5 налази се кројачки салон „Мартиновић“. Отац данашњег влас-

⁸ ИАБ, Удружење занатлија за град Београд у срезу Београдском, од 1912. до 1927. године, Књига мајсторских испита од 1912. до 1914. и од 1919. до 1927, кутија 96.

⁹ *Адресар Краљевине Срба, Хрваџа и Словенаца за индустрију, обрћ, трговину и пољопривреду*, Београд, 1929.

¹⁰ ИАБ, Удружење занатлија за град Београд у срезу Београдском, од 1929. до 1934. године, Књига мајсторских испита од 1929. до 1934, кутија 97.

¹¹ ИАБ, Удружење занатлија за град Београд у срезу Београдском, од 1912. до 1927. године, Књига мајсторских испита од 1912. до 1914. и од 1919. до 1927, кутија 96.

Слика 5. Светолик Кузман Мартиновић
приликом кројења
Figure 5 Svetolik Kuzman Martinović during
tailoring activities

ника, Светолик Кузман Мартиновић, рођен је 24. марта 1930. године, у селу Липници код Лознице. Основну школу је завршио у Липници, а потом занатску школу у Лозници. Током занатске школе, Кузман је практични део наставе учио код мајстора у Бањи Ковиљачи. По завршетку школе и добијања мајсторског писма 1957. године, почео је да ради у конфекцији „Мода“ у Лозници. Одатле је отишао 1963. и отворио кројачку радњу у Лозници. Локал који је купио некада је припадао чувеној лозничкој породици Катић. У Кузмановој кројачкој радњи углавном је обављано кројење мушких одела и капута. У Лозници је имао велики број муштерија, али му се указала могућност да пређе у

Београд, што је сматрао корисним ради стицања нових муштерија. У Београд је дошао јануара 1969. године и већ у марту је постао пословођа кројачке радње у Косовској улици број 5, која је тада још била у власништву Лепосаве, супруге познатог београдског мушког кројача Михајла Машутковића. Михајло је 1919. године положио мајсторски испит из кројачког заната. Након стицања звања мајстора, заједно са Петром Вуковићем је отворио ортачку кројачку радњу у Дечанској 1-3, на месту где се данас налази Дом омладине. Значај кројачке радње Петра Вуковића и Михајла Машутковића огледао се у томе што је запамћено да су њих двојица 1924. године, у Београд из Париза донели први дворедни смокинг. Машутковић се 1926. године одвојио од Вуковића и пресељено у радњу на данашњој локацији. Зграда у којој је отворио кројачки салон била је у власништву познатог београдског фабриканта чоколаде Косте Шонде (прва чоколада произведена код нас појавила се у продаји у Београду 1897. године).

Лепосава Машутковић је кројачки салон 1974. године предала Кузману Мартиновићу, који је наставио да је води под називом Кројачки салон „Мартиновић“. Услед добре локације и традиционално угледне клијентеле, Кузман је на најбољи начин унапредио кројачки занат.

Кузманова супруга је завршила кројачки занат, тако да је она углавном шила женске костиме. Кузманов син Славиша рођен је у Лозници 1958. године. Основну школу је започео у Лозници, а последње разреде је похађао у Београду. После гимназије је уписао Правни факултет и завршио прву годину, а затим је прекинуо студије. Потом је петнаест година радио

Слика 6. Радни сто за кројење у кројачкој радњи Славише Мартиновића
Figure 6 Tailors' worktable in Slaviša Martinović's tailor's store

у фирми Југохемија. Кројачки занат је научио од оца Кузмана, који га је од малих ногу обучавао техникама овог заната. По причи Славише Мартиновића, најпре је савладао зашивање дугмади, вађење фирца и штепање платна. У значајније послове кројачке радња „Мартиновић“ спадало је шивење униформи за ЈАТ-ове пилоте и стјуардесе крајем седамдесетих и у осамдесетим годинама ХХ века. У овој кројачкој радњи су врло често израђивана одела за стране дипломате. По причи Славише Мартиновића, међу значајнијим поруџбинама дипломатског кора била је она за 36 одела нигеријског амбасадора.

Међу клијентима је био и Добрица Ћосић, који је на инаугурацији за председни-

ка С. Р. Југославије носио одело израђено у овој кројачкој радионици. Материјали су набављани из иностранства, углавном из Енглеске, Француске, Чешке и Мађарске. Седамдесетих и осамдесетих година ХХ века најчешће је узиман материјал из фабрика „Вартекс“ у Вараждину, БВК „Београд“, Штофара „Парафин“, Бача Побрдо из Словеније. Од деведесетих година ХХ века до данашњих дана, углавном клијенти доносе материјале за израду одела, али могу и да изаберу материјале који су у понуди у самој радњи, као што су они из Енглеске, произвођача Scabal, Dormeu, и произвођача из Италије.

По причи Славка Мартиновића, остали конструкциони елементи који се уграђују –

Слика 7. Славиша Мартиновић у пријемном делу своје кројачке радње
Figure 7 Slaviša Martinović in the reception area of his tailor's store

унутрашња међупостава, цеповина, нарманице, појасница, лепљиво платно и други делови, набављају се од најбољих светских произвођача у Немачкој и Француској, а дугмићи једним делом у Младеновцу.

У кројачкој радњи „Мартиновић“ је као кројач радио Драган Прокић, од 1990. до 2005. године. Он је рођен 1936. године. Кројачки занат је учио у тада познатом кројачком салону у Коларчевој улици. Након положеног мајсторског испита, дуги низ година је радио у Народном позоришту у Београду. По причи Славише Мартиновића, Драган је био међу последњим мајсторима који су знали да сашију класичан фрак.

У овој радњи су била израђена конобарска одела за познате београдске ресторане. Врло је интересантна прича како је једна

старија жена донела у радњу енглески штоф који је купила пре почетка Другог светског рата у Митићевој робној кући, за одело за сина. Син је у току рата нестао, а његова мајка је све до тада тај материјал чувала у нади да ће се појавити. Кузман је одшколовао велики број ученика, од којих су неки отишли да раде у Немачку и Француску.

Кузман Мартиновић је отишао у пензију 1996. године, а наследио га је Славиша. И током пензије, све до смрти 2004. године, Кузман је непрекидно радио у радњи.

У кројачкој радњи „Мартиновић“ израђују се мушка одела, блејзери, панталоне, прслуци, капути и смокинзи, и то искључиво по мери и жељи клијента, а врше се и поправке одевних предмета. По причи Славише Мартиновића, млађи клијенти

данас најчешће траже слим-фит одела, а мало старији класична одела рађена по енглеском или италијанском типу кроја.

Данас је у радњи активно запослен само Војислав Јовановић, који је рођен 1957. године у Београду. Учио је кројачки занат у Инђији, у школи ученика у привреди, у трајању од три године. Радио је у државном предузећу „Клуз“ у Београду, све до 2005. године, од када ради у кројачкој радњи Славише Мартиновића.

Славиша Мартиновић има два сина, Немању (1982) и Марка (1985). И поред великог угледа и познатих сталних муштерија, Славишини синови нису наставили да се баве породичним занатом, него су се специјализовали за грађевину и астрономију.

МОДНИ АТЕЉЕ НМФ – „НАТАЛИЈА МОНАШЕВИЋ ФОРМА“

У Улици краља Милана број 21 налази се модни атеље НМФ Милице Саватић Гојгић. Најстарији запамћени предак који се бавио кројачким занатом била је Милица бака Наталија Монашевић (девојачко Миленковић). Наталија је рођена 1. јула 1905. године у месту Лешници, где је завршила основну школу. Одатле је дошла у Београд, где је почела да похађа занатску школу за кројача женске одеће. Практични део наставе је учила код кројача Станојевића. Након завршетка занатске школе и добијања калфенског писма, још неко време је радила код мајстора Станојевића.

Наталији и њеном супругу Константину се 1933. године родила ћерка Ранка.

Наталија је мајсторско писмо за кројача женског одела положила 12. јуна 1936. године у Београду. Године 1939. основала је кројачки модни салон „Ната“ у Београду, у Улици краља Милана број 5.

Током Другог светског рата, модни салон је радио смањеним интензитетом. Одмах након завршетка рата, у модном салону је настављен рад, али су се, услед проблема при набавци материјала, углавном вршиле поправке или су коришћене старе резерве материјала за кројење нове одеће. Већ почетком педесетих година XX века појављују се веће количине различитих типова материјала, па почињу више да се прате модни трендови, што је повећало број клијенткиња које су у то време долазиле у модни салон „Ната“. Наталија је 1963. године преселила салон у свој стан у Краља Милана број 3 (тада се улица називала Маршала Тита).

У том времену су Јованка Броз и супруге познатих личности из јавног, културног и дипломатског живота долазиле код Наталије да шију најразличитије женске одевне предмете. По причи Милице Саватић Гојгић, честе су биле ситуације у којима Наталија није вршила мерење на клијенткињи, већ је кројила у зависности од пропорције тела, што говори о њеном врхунском познавању кројачког заната. По казивању Наталијине ученице Неђе Почуче, некада су због повећаног обима посла остајали до касно у ноћ, како би клијентима завршили њихове одевне предмете.

И поред великог броја угледне клијентеле, Наталија никада није имала истакнуту рекламу за свој салон.

У зимским месецима, извешан број година породично су одлазили у Париз, где се Наталија упознавала са актуелним модним трендовима и типовима материјала који су највише коришћени при изради одевних предмета.

Од материјала најчешће је употребљавала: свилу, брокат, органдине и енглеске штофове. Материјале је сама набављала

Слика 8. Милица Саватић Гојгић на отварању своје изложбе у Националној галерији у Београду
Figure 8 Milica Savatić Gojgić at the opening of her exhibition at the National Gallery in Belgrade

или су их доносили клијенти. Углавном је шила класичне и балске хаљине и костиме. Одшколовала је три раднице. Кројачким занатом се активно бавила до 85. године. Наталија Монашевић је преминула 1994, у 89. години.

Наталијина ћерка Ранка умела је да шије и кроји, али није наставила да води салон своје мајке, него је углавном шила за своје укућане. Ранка Саватић има две ћерке, Милицу и Ивану. Милица је рођена 1963. године у Београду, завршила је основну школу и гимназију, а потом Правни факултет. Радила је у Министарству просвете и спорта Републике Србије. Током слободног времена усавршавала је технике кројења

и шивења. По причи Милице Саватић Гојгић, свесрдну помоћ при учењу кројачког заната, након Наталијине смрти, пружила јој је њена ученица Неђа. После одласка из Министарства и набавке савременог кројачког прибора, своје стечено знање о кројачком занату и свој таленат почела је да усмерава на дизајнирање и израду уметничких модних асесоара. Оснивањем модног атељеа НМФ 2012. године настављена је породична традиција, са идејом да се обједине софистицирани дизајн и ручна израда уникатних модела марама, шалова, огртача, као и накита, и створе форме посебне уметничке вредности. Специфичност израде је у одабиру квалитетних природних материјала: свила, памук, вуна, драго камење и племенити метали, као и у дизајну који пружа вишеструке могућности ношења и комбиновања.

Сваки модел поседује могућност трансформације и мултифункционалности, лако прелази из лежерне у елегантну, из уочљиве у дискретну форму, већ према приликама, карактеру и расположењу.

НМФ модни атеље је, поводом 110 година од рођења Наталије Монашевић, организовао самосталну изложбу у Националној галерији у Београду.

Милица Саватић Гојгић је оснивањем модног атељеа НМФ – „Наталија Монашевић Форма“ наставила да негује породичну традицију овог, некада чувеног београдског кројачког салона.

КРОЈАЧКА РАДЊА ТРАЈАНА МАКСИМОВСКОГ

У београдској општини Стари град, на Булевару деспота Стефана 59а, налази се кројачка радња Трајана Максимовског.

Трајан је рођен 1. јуна 1957. године у селу Огуту. Основну школу је завршио у Трговишту, а потом је, са навршених дванаест година, почео да учи кројачки занат код тада чувеног кројача Станоја Трајковића. По Трајановој причи, Станоје је током своје каријере обучио око 40 ученика, који су касније углавном стекли звање мајстора. Трајан је три године учио кројачки занат. У почетку му је проблем био како да држи напрук на прсту, а пекле су га очи од прашине из материјала, гушили су га облачићи паре из профајтаних штофова под великим пеглама на жар, без којих се у то време није могао ни замислити овај занат. По Трајановој причи, док је учио кројачки занат најпре је морао да савлада штафирање поруба на панталонама, а потом отварање рупица, које су се некада радиле ручно, а данас машински. Тада је још било мајстора који су читаво одело шили ручно. Тако сашивена одела била су трајнија, али не и квалитетнија од данашњих, која се углавном раде машински. Да би ученик савладао кројење, морао је доста времена да проведе у практичном учењу и да небројено пута избоде прсте у прве две године, а затим је већ постајао формиран мајстор, који је могао понешто и самостално да ради.

Трајан је након три године учења положио мајсторски испит 1975. У практичном делу имао је задатак да сашије одело за дванаестогодишњег дечака, чије је мере имао. Након положеног мајсторског испита отишао је на одслужење војног рока у Сплит, где је био ангажован као кројач, и то за шивење нових одела и униформи за официре и војнике. У том периоду често је морао да шије и кроји униформе и одела ван мере.

Слика 9. Излог кројачке радње
Трајана Максимовског
Figure 9 Exterior of Trajan Maksimovski's
tailor's store

Након одслужења војног рока, у потрази за муштеријама и бољом зарадом, Трајан је дошао у Београд 1978, где је годину дана радио у кројачкој радњи Миодрага Стојадиновића, у тадашњој Улици 29. новембра (данас Булевар деспота Стефана), на броју 48. Одатле је прешао у кројачку радњу Ми-

Слика 10. Трајан Максимовски приликом рада у својој кројачкој радњи

Figure 10 Trajan Maksimovski working in his tailor's store

лоја Милекића у Скадарској улици, где је радио четири године.

Трајан Максимовски је 1. августа 1985. године, на данашњој локацији на Булевару деспота Стефана 59а, отворио кројачку радњу.

Клијенти којима најчешће шије и кроји одела по мери су дипломате, политичари, пословни људи и сви они којима је елеганција најважнија. То су углавном млађи људи, који захтевају класичне кројеve и подлежу брзим модним променама. Амбасадори или политичари желе квалитетније сакое и блејзере, и то од квалитетних штофова.

По Трајановој причи, за једно одело му је потребно најчешће око три метра штофа, који доноси муштерија или сам мајстор

набавља, као и остале делове: цугер, два и по метра поставе, лепљиво платно, раменице, дугмад и ципзар.

Прва проба је најважнија јер се тада на муштерији обликује будуће одело, за другу пробу се уфирцају рукави и нашију џепови и крагна – све сем поставе. Уколико је све урађено како треба, трећа проба није ни потребна, убацује се постава и одело се завршава.

По причи Трајана Максимовског, одело на клијенту мора да стоји као саливено. Мајстор Трајан шије и за даме све што спада у тежу гардеробу: капуте, мантиле, костиме и панталоне.

У овој кројачкој радњи, осим шивења нових одевних предмета, врше се и поправке старих.

ЗАКЉУЧАК

Занатлије приказане у овом раду су успеле да остану присутне на тржишту луксузних уникатних производа на територији Београда, и то захваљујући континуираној посвећености висококвалитетном занатском раду, уз употребу традиционалних материјала и метода. Опредељеност за овакву тржишну оријентацију се показала као перспективан приступ свим водећим тржиштима у свету. Висококвалитетни производи ових старих заната су велики привредни и туристички потенцијал Београда.

БИБЛИОГРАФИЈА

Адресар Краљевине Срба, Хрватша и Словенаца за индустрију, обрћи, шћрјовину, пољопривреду. Београд, 1929.

Белић, Богољуб

Уџбеник резбарије. Београд: „Змај Јова“, А. Терзића, 1933.

Вуковић, Петар

Сћиручно кројење мушке одеће. Београд: Завод за издавање уџбеника Народне Републике Србије, 1962.

Калућеровић, Ђуро

Консћирункција мушке одеће. Апатин: МК Комерц, 1990.

Стручни рад

Предат: 29. 7. 2016.

Прихваћен: 20. 9. 2016.

BELGRADE'S CRAFTS AND CRAFTSMEN'S BIOGRAPHIES (8)

SUMMARY

The present age has almost entirely suppressed craft products and services from the list of needs of modern consumers. Harsh and often unequal competition of industrial products has caused the lack of demand threatening the survival of traditional crafts. Such unfavorable status of traditional craftsmen is not solely caused by the change in consumer tastes, price factors and lack of adaptability to modern market requirements, but likewise the insufficient attention of the society, as well as the lack of adequate state support resulting in closure of many craft shops and dying out of traditional skills.

The craft shops in the urban core of Belgrade that have survived till this day are mainly the ones that, through the quality of craftsmanship and family tradition, are trying to modernise their products relying on the current trends.

As an example of preserving traditional crafts the paper draws attention to the Milan M. Jovanović engraver's workshop and tailors' stores run by Slaviša Martinović, Milica Savatić Gojgić and Trajan Maksimovski.

The Milan M. Jovanović engraver's store has continued to nurture family tradition and hand engraving, becoming one of the few workshops that can be regarded as guardians of this traditional craft.

The Martinović and Trajan Maksimovski stores are notable for making men's suits, blazers, trousers, jackets, coats and tuxedos, exclusively to suit the needs and wishes of clients, also offering the repairs of men's and women's clothing.

Starting from 2012, the NMF – Fashion Atelier Natalija Monašević Form has continued the family tradition with the idea to combine sophisticated design and unique handmade models of scarves, shawls, robes, as well as jewelry, creating designs of special artistic value.

The Milan M. Jovanović engraver's workshop and Martinović, Milica Savatić Gojgić and Trajan Maksimovski tailors' stores have succeeded in gaining presence in the market of luxurious and unique products in the territory of Belgrade, due to continuous commitment to high quality craftwork produced with the use of traditional materials and methods. The commitment and dedication to this kind of market orientation have proved to be a promising approach in all major markets in the world. High quality products of these traditional crafts represent a great tourist potential for the city of Belgrade.